

Boekbespreking van **Reinier Sonneveld, *Het vergeten Evangelie. Het geheim van Jezus verandert alles* (Amsterdam 2018)**

Door: Gábor Locht

Sonneveld schrijft een pakkend boek waarin hij de Christus Victor benadering van het Kruis van Christus uitlegt. In eigentijdse taal verwoordt hij waarom de Here Jezus eigenlijk gestorven is en hoe Hij de dood en het kwaad overwon. In eigentijdse taal schrijven kan Sonneveld goed. Hij noemt pakkende voorbeelden en schrijft laagdrempelig. Dat is tegelijkertijd ook een manco aan het boek. Sonneveld lijkt soms al babbelend verder te denken, maar maakt niet altijd duidelijk wat de implicaties van zijn theologie zijn.¹ Ook gaat hij maar vrij summier in op mogelijke bezwaren tegen zijn benadering, want die zijn er zeker. Maar laat ik eerst kort samenvatten wat Sonneveld in *Het vergeten Evangelie* betoogt.

Samenvatting

Sonneveld probeert eerst vat te krijgen op wat 'kwaad' is en gebruikt daarbij de experimenten van Milgram om duidelijk te maken dat het kwaad zich vaak voordoeft als goed. Door de suggestie te wekken dat kwaad *noodzakelijk* is, wordt het kwaad verhuld. Kwaad moet altijd zijn ware aard verbergen om te kunnen functioneren. Vervolgens werkt hij drie alternatieve Evangelieën uit: het evangelie van de staat, van religie en van techniek. In deze hoofdstukken maakt hij op een mooie manier duidelijk dat menselijke macht gemakkelijk verwordt tot machtsmisbruik; dat religie (als menselijk systeem) altijd een soort economische transactie wordt ('ik geef opdat Gij geeft' / ik leef goed om daarmee iets te verdienen, enz.) en dat ook techniek ontspoot als ze niet meer ten dienste staat van het goede, van God. Samengevat in de woorden van Sonneveld: 'Ze blijken alle drie een diepe escalerende neiging te hebben: ze worden groter en groter, tot ze meer kwaad dan goed doen. Staten willen vrede bevorderen, maar we zien ze telkens uitdijen tot wereldmachten die hun eigen burgers uitbuiten en andere landen toe-eigenen. Religies beginnen met kleine emancipatiebewegingen die minderheden bevrijden, maar hijsen zich op het pluche en gaan zich met geweld verspreiden. Elke nieuwe technologie belooft gezondheid en comfort, en blijkt telkens weer te bedreigen: vrijwel alles kan een wapen worden' (p. 123-124).

Vervolgens beschrijft Sonneveld hoe God een nieuw begin met de mensheid maakt door Jezus Christus. Met Zijn komst begint er iets nieuws: Jezus kondigt het Koninkrijk aan, waarin God Koning wordt en waarin liefde heerst. Jezus laat zien dat God liefde is en hoe Zijn heerschappij er uit ziet: een heerschappij van liefde en niet van wraak. Jezus *is* eigenlijk Gods rijk. God regeert in Hem. En Jezus 'besmet' volgens Sonneveld de rest van de mensheid met het goede. 'Hij sleurt als het ware de mensheid mee in zijn, nee, niet val – in zijn klim' (p. 157). Op een bepaalde manier wordt heel de mensheid opnieuw in Jezus samengevat. Hij wordt het nieuwe hoofd waar alles onder valt en door Zijn overwinning wordt de wereld verlost en overwint Hij het kwaad. Sonneveld geeft hier een gemoderniseerde versie weer van het *recapitulatiemodel* van Irenaeus.

Hoe overwint Jezus het kwaad volgens Sonneveld? Allereerst door op drie manieren (hieronder punt 2, 3, en 4) het goede te versterken, waarbij die drie opgevat kunnen worden als uitwerking van punt 1 (p. 179).

¹ Zo lijkt hij Bradley Jersak te volgen voor het begrip 'oordeel'. God zou nooit dwingen (p. 180) en Gods oordeel zou inhouden dat God mensen overlaat aan het kwaad dat zij zichzelf aandoen (p. 219). Sonneveld gaat dan vervolgens echter niet in op de consequenties van die stellingname. Hoe leest hij bijvoorbeeld Bijbelteksten waarin God wél actief oordelend optreedt?

1. Door God te *beamen*. Door in alles Gods wil te doen, waardoor Hij het kwaad en de dood overwon (p. 171-172).
2. Door zelf aan het kruis door de diepste put te gaan en daarmee duidelijk te maken dat geen enkel menselijk lijden Hem te min is. Daarmee verhoogde Hij de minst aanzienlijken. Hij maakte de 'verborgen kosten' van het kwaad zichtbaar en identificeerde zich met hen. Hij *verhoogde* hen door dit te doen (p. 172-174).
3. Een belangrijk wapen tegen het kwaad is de steun van anderen. In de experimenten van Milgram doorzien mensen bijvoorbeeld veel eerder dat zij kwaad doen als zij daarin steun van anderen ervaren. Zo *verwelkomde* Jezus ook mensen in kleine, vreedzame rebellengroepen (zoals de groep van twaalf discipelen) om te leven volgens het goede, het échte normaal dat tegenover het normaal van het kwaad staat. De kruisiging liet zien dat Jezus tot in de dood aan Zijn goede principes vasthield. (p. 175-177).
4. Het kwaad maskeert zichzelf vaak als noodzakelijk. 'Kwaad heeft belang bij fatalisme, een 'zo gaat het nu eenmaal, het kan niet anders' (p. 178). Maar Jezus liet zien dat het anders kán. Nu is de dood het ultieme 'moeten', dat door machthebbers gebruikt kan worden om hun macht af te dwingen en zo kwaad in stand te houden. Jezus liet echter zien, door tot in de dood trouw te blijven aan het goede, dat zelfs de dood geen machtsmiddel is. Sonneveld vat dit mooie aspect (m.i. niet helemaal logisch) samen onder het kopje *genezen*. (p. 177-180).

Naast het versterken van het goede, overwon Jezus volgens Sonneveld het kwaad door het gevecht met het kwaad aan te gaan. Dat deed Hij op de volgende drie manieren:

5. Door hypocriete machthebbers te provoceren (in de opwekking van Lazarus, de Messiaanse intocht in Jeruzalem en de tempelreiniging) *ontmaskerde* Hij hun duistere kanten (p. 181-184). Sonneveld: 'De muiters op de troon moeten wel reageren als de echte troonpretendent zich vertoont' (p. 183). De drie grote alternatieve evangeliën (staat, religie en techniek) blijken zo valse evangeliën te zijn: als ze een werkelijk volkomen onschuldige ontmoeten, laten ze hun maskers vallen en doden ze hem. Het kruis brengt zo kwaad 'aan het licht'.
6. Wanneer Jezus door middel van het kruis geprovoceerd wordt om kwaad met kwaad te beantwoorden, *absorbeert* Hij het kwaad en vergeeft Hij. (p. 185-187) Sonneveld: 'Iemand vergeven, actief proberen je eigen woede en wraakzucht op te lossen en proberen vrede te bereiken, is dé manier om het kwaad te absorberen en het 'besmettingsgevaar' ervan te dempen' (p. 186-187).
7. Door zo te blijven liefhebben *putte* Hij het kwaad *uit*. In de woorden van Sonneveld: 'Jezus bleef tot het uiterste zichzelf en zette door, waardoor het kwaad ook door moest gaan en uiteindelijk zichzelf verzwakte, afmatte en alle reserves verbruikte. Zo ging het kwaad ten onder aan de eigen bezeten gedrevenheid. Door liefde te blijven en de langste adem te hebben, liet Jezus het kwaad zichzelf verslaan' (p. 188).

Waarom is Jezus' overwinning de overwinning van de héle mensheid? Sonneveld noemt hierop verschillende antwoorden. Het eerste is dat God, die de enige is die daarover gaat, het zo verklaart (p. 160). Ten tweede: Jezus kan de nieuwe samenvatting zijn, omdat Hij alle oudere samenvattingen overwint (p. 190). Jezus ging de strijd aan met de hoogste heersers in deze wereld (corrupte systemen, de dood, Satan) en won (p. 193).

Bespreking van Sonnevelds visie

Sonneveld beschrijft op een laagdrempelige en aansprekende manier verschillende aspecten van Jezus' overwinning. Over het algemeen schrijft Sonneveld hier mooie dingen, al heb ik wat moeite met de manier waarop hij Bijbelteksten uitlegt. Sonneveld leidt zijn Bijbeluitleg regelmatig in met 'de Bijbel denkt in verhalen' en komt dan vervolgens met een behoorlijk vrije interpretatie van die verhalen die ik niet altijd overtuigend vind. (Zo zou het boek Job de boodschap uitdragen dat de realiteit zo mooi is, omdat de natuur ontembaar is (p. 88), en zouden de verzoeken van de Here Jezus in de woestijn 'een innerlijke dialoog' zijn, waarin Jezus zich afvraagt of Hij met schaarste, onzekerheid en onmacht kan leven (p. 95).) Ook zijn visie op de ontwikkeling van de godsdienst in

Israël deel ik niet. (Sonneveld gaat duidelijk uit van een evolutionistische benadering van de geschiedenis, waarin de godsdienst van Israël zich langzaam ontwikkelde van polytheïsme tot monotheïsme (p. 69)).

Sonneveld verrijkt én verarmt het Evangelie

Maar dat neemt allemaal niet weg dat Sonneveld mooie aspecten van de verlossing door de Here Jezus belicht. Mijn grootste moeite zit echter in wat die verlossing volgens Sonneveld *niet* is. Volgens Sonneveld is het Kruis géén betaling voor onze schuld. Dan zou er immers nog steeds ‘economische logica’ gelden: ‘geven en nemen moeten in evenwicht zijn, alleen is de boekhouding dan zo ingericht dat alle ‘debet’ bij Jezus ligt en we er per slot van rekening voordelig uitkomen.’ (p. 90-91). Sonneveld wijst deze manier van denken nadrukkelijk af als onbijbels. ‘Het is namelijk geen ‘genade’, omdat dit geen gift van God is en er niets gratis wordt overgedragen: Jezus *betaalt* immers. (...) Het is economisch karma-denken, weliswaar met een wisseltruc, maar economisch karma-denken blijft het’ (p. 91).

Die ‘wisseltruc’ bestrijdt Sonneveld elders in het boek als volgt: ‘Je kunt het enigszins vergelijken met een vader bij wie iemand een grote schuld heeft: diens buurman heeft bijvoorbeeld zijn vrouw verkracht. Het is dan inderdaad invoelbaar dat deze vader zijn buurman moeilijk kan vergeven. (...) Het model ‘verzoening door voldoening’ stelt nu de volgende oplossing voor: wat als de zoon van deze vader de straf van deze buurman draagt...? Dus in het geval van de verkrachting, laat deze zoon zich bijvoorbeeld vrijwillig opsluiten en daarmee komt het dan weer goed tussen de vader en de buurman. (...) Hoe kan het extra leed van wat ons het meest dierbaar is ons nu bewegen tot vergeving van wij ons iet heeft aangedaan? ‘Verzoening door voldoening’ is psychologisch en theologisch eigenlijk onbegrijpelijk’ (p. 216).

Mijns inziens bestrijdt Sonneveld een verwrongen verzoeningsleer waarin God door een offer zou moeten worden vermurwd om ons weer lief te hebben. Dít opvatting is inderdaad onbijbels.² Gods liefde komt juist *tot uiting* in het Kruis. Hij *gaf* Zijn Zoon – Hij eiste Hem niet. God toornt over de zonde (daar kom ik zodadelijk op terug), maar in die toorn is Hij nooit gestopt met ons lief te hebben! Kortom, met Sonnevelds kritiek op dít element uit een specifieke (!) ‘verzoening door voldoeningstheologie’ ben ik het eens. Maar daarmee kun je niet zeggen dat *elke* theologie die uitgaat van ‘verzoening door voldoening’ onbijbels is! Sonneveld gooit het kind met het badwater weg door te betogen dat er helemaal geen sprake is van betaling of van het plaatsvervangend dragen van schuld.

Sonneveld ziet over het hoofd dat vergeven op een bepaalde manier nooit gratis is. Er is altijd een prijs die wordt betaald. Er zijn altijd ‘verborgen kosten’. Laat ik een voorbeeld geven. Als iemand iets waardevols van mij vernield heeft en ik hem vergeef en hem de schuld kwijtscheld, ben *ik* in zekere zin degene die betaalt. Het vernielde zal moeten worden hersteld op *mijn* kosten.

Daarnaast: God eist niet een offer van een derde partij om ons te kunnen vergeven (en daar gaat Sonnevelds vergelijking met de buurman-verkrachter mank). Hij verschaft zélf dat offer: Zijn Zoon Jezus Christus, die op een wonderlijke manier één met Hem is. Zonder te vervallen in *theopaschitisme* (de leer dat God aan het kruis stierf) kun je wel zeggen God Zelf de prijs betaalde voor de vergeving die Hij ons gaf. ‘In de mens Jezus Christus gaf God *zichzelf*’, zoals W.J. Ouweneel het uitdrukt.³

² Zie hiervoor uitgebreid: W.J. Ouweneel, *Het Zoenoffer van God. Ontwerp van een verzoeningsleer* (Vaassen 2009) 206 e.v.

³ Ibidem, 254.

Daarbij is het ook voluit Bijbels om te zeggen dat de Here Jezus plaatsvervangend Gods toorn over onze zonde droeg. Zie bijvoorbeeld Jesaja 53 en Romeinen 5:9.⁴ Nogmaals: Gods liefde hoefde niet *gewonnen* te worden door dat offer. Die liefde was juist de *reden* voor het geven van dit offer. Maar net zoals liefde deel uitmaakt van Gods wezen, maakt ook gerechtigheid daar deel van uit (zie bijv. Deut. 32:3-4). Het offer van de Here Jezus is naast een daad van de allergrootste liefde (en naast alle mooie aspecten van het kruis die Sonneveld zelf noemt), óók een daad van recht (zie Romeinen 3:26). Jezus droeg óók de straf over onze zonden.

Sonneveld wil dit aspect van het kruis wegedeneren. Volgens hem geeft God 'om niet' en hoeft Hij bij het geven van genade nergens aan te voldoen. Hij noemt dit 'Gods ontembaarheid'. 'Niets is hoger dan hij en kan hem ergens toe dwingen' (p.91). Sonneveld vergeet hier echter dat gerechtigheid niet een macht is die hoger staat dan God en waar Hij aan zou moeten voldoen, maar dat gerechtigheid deel uitmaakt van hoe God *is*. In II Timotheüs 2:13 staat dat God Zichzelf niet kan verloochenen. Hij is niet verplicht iets te doen vanwege iets dat hoger dan Hemzelf is, maar Hij is trouw aan Zichzelf: aan Zijn liefde én aan Zijn gerechtigheid. Daarom is het belangrijk om staande te houden dat de Here Jezus aan het kruis de straf voor onze overtredingen gedragen heeft. Sonneveld gaat hieraan voorbij. Hij schuift de 'verzoening door voldoening' gedachte opzij, door er bij verschillende Bijbelteksten op te wijzen dat het element van 'genoegdoening' daarin ontbreekt (p. 223). Daarmee bedoelt hij steeds, dat God volgens deze Bijbelteksten niet door een bloedoffer bewogen hoeft te worden om lief te hebben. Echter, op het gevaar af om in herhaling te vallen: het is goed om deze misvatting over de betekenis van 'voldoening' te bestrijden, maar het is zeer onjuist om te beweren dat de Here Jezus níet de straf voor onze zonden gedragen zou hebben, of níet Gods toorn over de zonde gestild zou hebben. John Murray heeft het mooi onder woorden gebracht: 'Het is één ding te zeggen dat de toornende God [door Jezus' zoenoffer] ertoe gebracht is lief te hebben. Dat zou geheel onjuist zijn. Het is een ander ding te zeggen dat de toornende God liefheeft. Dat is volkomen waar.'⁵

Sonneveld geeft terecht aandacht aan aspecten van het Evangelie, die in onze westerse traditie onderbelicht zijn gebleven. Door deze aspecten tegen 'verzoening door voldoening' uit te spelen, wordt het evangelie door hem echter ernstig versmald. De verlossing die de Here Jezus van de zonde gebracht heeft, is in zijn visie dan ook erg beperkt. Laat ik een voorbeeld geven. Als er in I Korinthiërs 15:3 staat dat 'Christus is gestorven voor onze zonden', moeten we 'voor' (Grieks: *hupèr*) volgens Sonneveld niet lezen in de betekenis van 'om de straf te dragen die eigenlijk bestemd was voor'. Sonneveld stelt voor: '[*Hupèr*, GL] betekent: 'ter wille van, ten bate van, ten behoeve van. Wat er voor *hupèr* staat levert positieve gevolgen op voor wat erna staat. Christus is gestorven *hupèr* onze zonden, betekent dus: op de een of andere manier heeft Jezus' dood positieve gevolgen voor onze misstappen. Die, of de gevolgen ervan, worden daardoor kleiner' (p. 221). Vervolgens vraagt Sonneveld zich af hoe dat in zijn werk gaat en hij komt dan met vier mogelijke antwoorden: 1) Jezus ontmaskert het kwaad, waardoor wij er minder snel door verleid worden; 2) door Jezus' dood zien wij iets nieuws van God, waardoor wij eerder voor Hem kiezen; 3) Jezus' gehoorzaamheid kan ons inspireren tot navolging; 4) Jezus was sterker dan de zonde, waardoor Hij die overwon en de zonde geen werkelijke macht over ons heeft. (p. 221). Allemaal mooie redenen, waarin Sonneveld vooral benadrukt wat ons antwoord is op Jezus dood, maar ze missen het element dat wij door Jezus' offer met een schone lei voor God kunnen verschijnen. Ze missen het feit dat wij heilig zijn gemaakt en dat onze schuld is weggedaan. Ik kan mij niet aan de indruk onttrekken dat wij in Sonnevelds versie van het Evangelie nog steeds 'in onze zonden zijn' zoals het in I Korinthiërs 15:17 staat, of dat er aan het kruis slechts een begin is gemaakt met onze verlossing uit de zonde. Ik zie Sonnevelds herinterpretatie van het Evangelie dan ook als een ernstige verarming.

⁴ En dat het in Romeinen 5 over Gods toorn gaat is duidelijk uit 1:18 en 2:5.

⁵ Murray, geciteerd in Ouweneel, a.w., 209-210.

Sonneveld wil af van het idee dat Jezus onze straf heeft gedragen. Ik vraag mij af: hangt die overtuiging misschien samen met zijn theïstisch-evolutionistisch standpunt (het idee van een door God geleide evolutie) waarin het kwaad in de wereld ten diepste aan God wordt toegeschreven en niet aan menselijke schuld? Sonneveld is van mening dat het volle, goede leven niet mogelijk is zonder schaduwkanten. God lijkt deze wereld niet gemaakt te kunnen hebben zonder dat zonde en dood daar deel van uitmaakten, suggereert hij. God maakte deze wereld volgens hem misschien met een ‘noodzakelijke “systeemfout”, zoals bijvoorbeeld de perfecte pianostemming ook logisch onmogelijk is’ (p. 204 en vergelijk p. 27-30). De evolutietheorie veronderstelt dat de drang tot overleven de diepste drijfveer van mens en dier is. Wat wij onder mensen nu egoïsme noemen zit door de evolutie in de mens ‘ingebakken’. Mensachtigen vóór de moderne mens zouden immers al duizenden jaren hebben overleefd door het recht van de sterkste. Kwaad en dood zouden volgens de evolutietheorie al veel langer bestaan dan de mensheid en je zou de mens zodoende kunnen zien als *slachtoffer* van het kwaad en de dood en niet als schuldige. Is het wellicht daarom dat Sonneveld de kruisiging niet langer wil zien als staf voor menselijke schuld? Ik zou daar graag eens Sonnevelds mening over horen.

Is ‘verzoening door voldoening’ werkelijk nog maar van betrekkelijk recente datum?

Sonneveld benadrukt dat zijn versie van het Evangelie de oudste papieren heeft, terwijl het idee van ‘verzoening door voldoening’ pas in de late 11^e eeuw door Anselmus van Canterbury zou zijn bedacht.⁶ Dit is maar deels waar. Het is waar als bedoeld wordt dat een onbijbelse genoegdoeningsleer (het idee dat God door een offer zou moeten worden vermurwd om ons lief te hebben) pas van relatief recente datum is. Die leer is zelfs pas eeuwen ná de 11^e eeuw ontwikkeld. (We komen haar voor het eerst tegen bij reformatoren als Calvijn.) En het is waar wanneer Sonneveld bedoelt dat ‘verzoening door voldoening’ pas in de 11^e eeuw als theologisch model systematisch is doordacht. Maar dat neemt niet weg dat we de bouwstenen voor dit model al in het Nieuwe Testament tegenkomen en die bouwstenen vanaf de eerste eeuw door christenen als waarheden beleden zijn. Om enkele voorbeelden te noemen:

- Het plaatsvervangend inlossen van een schuld lezen we in Mattheüs 20:28; Marcus 10:45 en I Timotheüs 2:6.
- Dat een offer niet alleen een daad van gehoorzaamheid of een gave aan God is, maar dat Jezus’ offer ook de betekenis had om *verzoening te doen voor onze zonden*, en ons op die manier *rechtvaardig gemaakt heeft*, lezen we in Romeinen 3:25; 5:9-10; Hebreeënen 2:17; 9:15; 9:28; I Joh. 2:2; 4:10 en II Korinthiësen 5:18-21.
- In bovenstaande teksten komt al iets van een ‘ruil’ naar voren, maar dit lezen we ook in Jesaja 53 en I Petrus 2:24.
- Dat door Jezus’ offer ook de toorn van God over de zonde weggedaan wordt, omdat God ook een God is van recht, lezen we in Romeinen 3:26 en 5:9-10.

Dit zijn enkele teksten, maar er zouden er meer genoemd kunnen worden.

Dat deze aspecten van het kruis in de in de vroege kerk afwezig zouden zijn geweest, zoals Sonneveld stelt, is niet juist. Ik citeer een gedeelte uit de *Brief aan Diognetus* die tussen 150 en 200 n. Chr. gedateerd wordt:

‘... Hij bereidde de tijd van de gerechtigheid voor die we nu beleven opdat wij van wie duidelijk was dat we toen het leven onwaardig waren, nu door Gods goedheid dat leven waardig gekeurd zouden worden en opdat wij van wie aan de dag trad dat we uit onszelf onmogelijk in het koninkrijk van God konden binnengaan daartoe door de macht van God in staat gesteld zouden worden. Toen echter onze ongerechtigheid volkomen was en het volmaakt duidelijk was dat straf en dood als loon te wachten stonden en de tijd kwam die

⁶ Dit werd recentelijk ook betoogd in Mattias Rouw, *Zonderschuld. Woestijnvaders over vernieuwd leven* (Barneveld 2017).

God vastgesteld had om voortaan zijn goedheid en macht te tonen – o overweldigende menslievendheid en liefde van Gods kant! – heeft Hij ons niet gehaat of verstoten noch heeft Hij aan onze boosheid gedacht maar Hij heeft geduld getoond: Hij heeft ons verdragen, barmhartig nam Hij onze zonden op zich, gaf zelf zijn eigen Zoon als een losprijs voor ons, de heilige voor de wetteloze, de onschuldige voor de boze, de rechtvaardige voor de onrechtvaardige, de onvergankelijke voor de vergankelijke, de onsterfelijke voor de sterfelijke.

Want wat anders kon onze zonden bedekken dan zijn gerechtigheid? In wie konden wij, wettelozen en goddelozen, anders gerechtvaardigd worden dan in de Zoon van God?

O zoete ruil,
o onnaspeurlijk werk,
o onvermoede weldaden.

Dat de wetteloosheid van velen zou verborgen zijn in de ene Rechtvaardige en de rechtvaardigheid van Een vele wettelozen zou rechtvaardigen.⁷

Merk op dat in dit citaat sprake is van een ruil, van straf en dood die Hij op Zich nam voor onze zonde en van het betalen van een losprijs, maar dat de schrijver dit alles zonder enige schroom 'overweldigende menslievendheid en liefde van Gods kant' noemt.

Het gaat te ver om in deze boekbespreking allerlei citaten van kerkvaders te bespreken. Hier wil ik volstaan met te zeggen volgens W.J. Ouweneel de bouwstenen van verzoeningsleer van Anselmus al teruggaan op Origenes, Tertullianus, Cyprianus en Augustinus – kerkvaders uit de eerste eeuwen na Chr.⁸

Sonnevelds vragen aan 'Verzoening door voldoening'

Sonneveld stelt in zijn boek een aantal scherpe vragen aan de aanhangers van het 'verzoening door voldoening' model (p. 214-215). In een bespreking als dit, is het niet mogelijk om deze vragen uitputtend te bespreken, maar ik wil hier wel een korte eerste reactie op zijn vragen geven.

- RS: 'Als dit model werkelijk Bijbels is, waarom is het dan niet veel eerder ontwikkeld en dominant geworden in de kerkgeschiedenis?'
 - GL: Hierboven ben ik al op dit punt ingegaan. Dat Anselmus in de 11^e eeuw na Chr. een systematisch verzoeningsmodel heeft gemaakt, bewijst niet dat de bouwstenen uit dat model daarvóór niet door christenen geloofd werden.
- RS: 'Hoe kan een enkel mens de straf van allen ondergaan? Hoe kan enkele uren marteling opwegen tegen de talloze eeuwen van kwaad door miljarden mensen?'
 - GL: Ik geloof ook niet dat de door mensen bewerkstelligde martelingen van de Here Jezus de kern vormen van Zijn offer. Hij is door God 'tot zonde gemaakt' (II Kor. 5:21) en ik geloof dat Hij aan het kruis in de Godverlatenheid het oordeel van God over de zonde gedragen heeft.⁹ Dat gaat veel dieper dan sterven aan een kruis *an Sich*.
- RS: 'Hoe kan het *leed* van een mens de betaling van een reële schuld worden?'
 - GL: Waarom en hoe het offer van de Here Jezus een voor God aanvaardbaar offer was, is ten diepste aan God om te bepalen. Wij kunnen daar slechts naar gissen. Om zo'n poging te doen: Als God de bron is van Leven, Liefde, het Goede enz., dan zou

⁷ *Brief aan Diognetus*, IX, 1-5, vertaald door A.F. Klijn in *Apostolische vaders*, deel 3 (Baarn 1967) 109-110.

⁸ Ouweneel, a.w., 159.

⁹ Sonneveld lijkt niet heel consistent te zijn waar het gaat over de vraag of Christus aan het kruis door God verlaten is geweest. Op pagina 226 suggereert hij dat Christus aan het kruis niet van God verlaten was, maar juist vol van God was. Op pagina 168 zegt hij echter dat Christus aan het kruis de hel opzocht, de 'plek waar zelfs God niet is'.

het oordeel weleens de *volledige afwezigheid* daarvan kunnen zijn. Daarom denk ik dat Christus écht door God verlaten is geweest en zodoende de ultieme consequenties van onze zonden heeft gedragen. Dat gaat veel verder dan ‘menselijk leed’.

- RS: ‘Hoe kan Jezus’ rechtvaardigheid overgedragen worden op anderen?’
 - GL: Hoe dit precies ‘gaat’ is voor ons denk ik niet te bevatten. Toch spreekt de Bijbel er over dat wij door te vertrouwen op de Here Jezus één met Hem worden. Wij zijn aan Hem gelijk gemaakt in Zijn dood en opstanding, zegt Romeinen 6:5-8.
- RS: ‘Houdt God zichzelf dan niet voor de gek, als hij net doet *alsof* wij rechtvaardig zijn, terwijl het eigenlijk Christus is?’
 - GL: Zo kan het misschien voor ons lijken. Hier ook weer: ten diepste blijft dit voor ons een raadsel. Toch zegt de Bijbel niet dat God doet *alsof* wij rechtvaardig gemaakt zijn, nee, wij *zijn* rechtvaardig gemaakt door Zijn dood. In Hem *zijn* we het, hoe raadselachtig dat ook mag lijken.
- RS: ‘Is er niet een soort scheiding binnen God zelf, als hij enerzijds toornig is en anderzijds die toorn afremt?’
 - GL: Zo zou je het kunnen zeggen, maar is dat een probleem?
- RS: ‘Hoe kun je over vergeving en verzoening spreken, terwijl als Jezus de schuld betaalt, het toch een transactie is? Als Jezus plaatsvervangend de straf draagt, is er toch gewoon recht geschied?’
 - GL: Maar de Bijbel spreekt toch ook in termen van het betalen van een schuld?! De genade die God geeft is niet goedkoop. Genade kost inderdaad iets. Daarnaast: ook rechtvaardigheid maakt deel uit van hoe God is. Dus inderdaad: aan het kruis is óók voldaan aan het recht.
- RS: ‘Hoe kan een ware God betaling eisen, terwijl hij door de hele Bijbel heen zonder betaling vergeeft, evenals Jezus, die de ultieme openbaring van zijn karakter is?’
 - GL: Ik geloof niet dat de vooronderstelling klopt dat God zónder betaling vergeeft. In Hebréeën 9:22 staat bijvoorbeeld dat er zónder bloedstorting geen vergeving plaatsvindt. Het unieke van het christendom is niet dat vergeving kosteloos zou zijn, maar dat God Zelf betaalt.
- RS: ‘Hoe kan Gods heiligheid een *belemmering* voor hem zijn om met zondaars om te gaan, als het juist zo typerend voor zijn zoon en beeld Jezus is, dat hij volop met zondaars at?’
 - GL: In deze vraag wordt voorbij gegaan aan wat het betekent dat de Here Jezus een *Middelaar* is tussen God en mensen.
- RS: ‘Als het allemaal om dat ene offer aan het kruis gaat, wat doet de rest van Jezus’ leven er nog toe, zijn onderwijs, zijn opstanding? En wat doet de geschiedenis van Israël er dan nog eigenlijk toe, anders dan slechts een opmaat of prelude van die ene centrale geschiedenis?’
 - GL: Zeggen dat het offer van de Here Jezus de meest centrale gebeurtenis in de heilsgeschiedenis is, mag er inderdaad niet toe leiden dat het leven van de Here Jezus of de geschiedenis van Israël onbelangrijk zijn.
- RS: ‘Waar blijft eigenlijk de koninkrijksmetafoor, die al zo belangrijk in het Oude Testament was en centraal staat in Jezus’ eigen begrip van Zijn roeping?’
 - GL. Mee eens. Het Evangelie mag inderdaad niet beperkt worden tot ‘ellende, verlossing en dankbaarheid’, het is méér dan dat.
- RS: ‘En lijkt dit model niet verdacht veel op de heidense offercultus, waar immers ook offers zijn bedoeld om de goden op andere gedachten te brengen, in tegenstelling tot de Bijbel, waar offers een dankbetuiging aan God zijn en een bewijs van een gelovig hart?’
 - GL: Nee, het offer van de Here Jezus is juist precies de omkering van heidense offers! God hoefde niet op andere gedachten gebracht te worden door het offer van de Here Jezus. Hij stelde Zelf dit offer beschikbaar.

Daarnaast echter: offers zijn in de Bijbel méér dan alleen dankbetuigingen en bewijzen van een gelovig hart. Sonneveld gaat voorbij aan de betekenis van zoenoffers, terwijl die voor het begrijpen van het kruis erg belangrijk zijn.